

**ДОКІЯ ГУМЕННА: ЖИТТЯ РАДЯНСЬКОЇ СТУДЕНТКИ
1920-х рр.
(за матеріалами художніх творів та спогадів письменниці)**

У статті розглядаються характерні риси побутового життя та навчання українського студентства 1920-х років на основі художніх творів та мемуарів української письменниці Докії Гуменної. Основна увага приділена аналізу особливостей відображення побутових проблем та навчальному процесу. Розкривається вплив ідеологічної роботи серед інститутської молоді на формування самосвідомості студента та його психологічне здоров'я.

Ключові слова: Докія Гуменна, студентство, побутові проблеми, вища освіта.

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. – час повернення в Україну забутих чи викреслених імен української культури та науки. Якщо прізвища Ю. Лавріненка, В. Барки, В. Домонтовича, Ю. Косача та інших все частіше потрапляють у наукові роботи та шкільні підручники незалежної України, то постать Докії Гуменної ніби досі залишається «персоною нон грата» в нашій державі. Спогади та художні твори цієї жінки, що мають не лише літературну, а й історичну цінність, залишаються практично недослідженими ані філологами, ані істориками.

Молодість Докії Гуменної припала на 20-ті рр. ХХ ст. У 1922 р. вона закінчила Ставищанську педагогічну школу, виявивши «ЗАДОВОЛЬНЯЮЧІ знання» [7, арк. 1], та поступила до Київського університету на основний курс. Студентські роки письменниці займають помітне місце у її мемуарах та ранніх літературних творах. Спогади Докії Гуменної про навчання в університеті можна без сумніву назвати цінним джерелом вивчення повсякденності студентської молоді новоствореної радянської України. Вона, як безпосередній учасник освітніх процесів 1920-х рр., мала можливість уважно вивчити

* Асистент кафедри всесвітньої історії та історіографії Херсонського державного університету

студентський контингент Київського університету, викладацький склад, умови побуту та навчання молоді, його фізичне та психологічне здоров'я тощо.

Наприкінці 1919 – на початку 1920-х рр. на території України утвердилась влада більшовиків, які одразу розгорнули революційні перетворення в системі освіти: були встановлені нові правила вступу до вузів, система управління навчальними закладами, ліквідовувалась їх автономія і т.д. Пролетаризація та принцип «відкритих дверей», що дав можливість будь-кому отримати вищу освіту, призвели до повного знищення вищої школи як науково-навчальної установи, її наслідком було також збільшення числа студентів до 57000 осіб [1, с. 198]. Такий результат був досягнутий завдяки тому, що «молодь перла до вишів з підготовкою різного калібру» [2, с. 150]. Одна з них – куркулька Докія Гуменна.

За результатами письмового іспиту вона була переведена приймальною комісією Київського інституту народного господарства до Київського університету без іспиту на навчання за основним (підготовчим) курсом, як і безліч інших селян, військових, дітей представників духовенства та непманів. Всіх їх об'єднувало одне – провал усного іспиту з політграмоти. Гуменна згадувала: «Про Плеханова чула я вперше, ... А як я могла знати щось про двохзполовинний Інтернаціонал, коли я перших двох не уявляю собі?» [2, с. 150].

Таким чином, не складений екзамен з політграмоти не означав позбавлення можливості отримати вищу освіту, а був підставою зарахування на підготовчі курси.

Основний курс навчання об'єднував студентів різного соціального та матеріального походження, всі зливались в одну масу. Однак, склавши іспити та обравши факультет, молоді люди одразу розділились за вказаними критеріями: «одна група – «селюки» і «плебеї», а друга – «непмани» або «аристократи» [2, с. 185]. Перші – україномовні діти трудового елементу (діти селян, вчителів), другі – російськомовний міський елемент, що «дивились на

нас [дітей села] із явним презирством, як на нижчу інтелектуально верству» [2, с. 185].

На лекціях студенти отримували найголовніше, а потім опрацьовували у бібліотеці рекомендовану літературу. З часом методика навчання змінилась, «методисти в наближенні до ідеології комуністичного суспільства вирішили запровадити бригадну методу»: студенти формували бригади по 5-8 чоловік та разом читали й обговорювали навчальний матеріал [2, с. 221].

Будучи студенткою літературно-лінгвістичного факультету, Докія Гуменна мала можливість відвідувати лекції Олександра Грушевського, Олександра Оглоблина, Миколи Зерова та інших. Особливо поважала молода студентка О. Оглоблина, бо лекції читав виключно українською мовою.

Задоволена навчанням в університеті, дівчина одразу відчула на собі всю важкість студентського життя. Щоб забезпечити себе найнеобхіднішим, студенти розносили газети, розгортали сніг на коліях тощо. Гуменній доводилось заробляти «вишиванням ламбрекенів» у артілі «Кустарспілка», миттям вікон в «якихось незаселених установах» [2, с. 174], а пізніше – «витягти екстракт з допису [читачів газети «Пролетарська правда»] в кілька рядків, і таких 10-15 витягів друкувалось в одному букеті... в рубриці «Сільське життя» [2, с. 207].

Як і багато інших молодих людей, вона не мала постійного місця проживання. Існувало два типи студентських гуртожитків: інтернати, що знаходились при вузах, та гуртожитки, що містилися у великих студентських центрах і знаходились у віданні Комітетів поліпшення побуту учнів (КПОПУЧ) [8, с. 92]. Лише обрані мешкали в гуртожитках чи Будинках пролетарського студентства. Сподіватись на подібне могли лише студенти робітничих факультетів, інші шукали притулок або у родичів, або наймали кімнати по кілька осіб. Були навіть такі, що жили у парках, підвалах, на вокзалах та горищах будинків [10, с. 135].

Докія Гуменна спробувала всі варіанти. Навчаючись у Києві на основному курсі, вона зупинилась у давніх знайомих, сім'ї Коберників, що жили на Шулявці. З часом переїхала ще з шістьома дівчатами в кімнату у флігелі на Жилянській. Але й тут жодна з дівчат на довго не залишились через сина-енцефалітика хазяйки помешкання, який ганявся за ними із сокирою [2, с. 173]. Наступним притулком для письменниці стала кімната в архієрейському корпусі Михайлівського монастиря. Там вона жила із подругою Василюю та десятком хлопців, яких Докія називала сільським козацтвом. Однак відсутність платні за проживання й те, що «...доставлять два ліжка...» [2, с. 174], затьмарювали незручності проживання із чоловіками. На той момент «...це вже не була церква, а покинутий червоноармійський клуб чи казарма...тут усе ще віяло бурею революції» [2, с. 175]. Для обігріву використовували витвори різьбарського мистецтва, що прикрашали колишню дбайливо зруйновану більшовиками церкву, їх палили у буржуйці, на ній же і варили їсти, в той час як на стінах залишались дірки та намальовані червоноармійці в будьонівках. Взимку 1924 р. дівчата перебралися у гуртожиток «КУБУЧ», що знаходився у будівлі для гостей колишнього монастиря.

Подібна практика використання культових споруд спостерігалась і, наприклад, в Харкові, де студентськими гуртожитками були шкільна церква на вул. Артема, університетська церква, Каплунівська церква [10, с. 135]. Притулками для ночівлі також були приміщення Лаврського музею та бараки, де раніше жили військовополонені, колишні бараки будівельних робітників, нічліжні будинки, колишні пивні, трактири тощо [8, с. 87].

Докія Гуменна ще на початку своєї творчої біографії присвятила питанню житла студентів новелу «Кімната з примусом», продемонструвавши проблематичність знайти, а потім закріпити за собою житлову площу. А головне, окреслила мрію кожного студента 1920-х рр.: «Сонячна, суха кімната, приятельський примус, загальний коридор з усякими вигодами,

включно до жанрових історійок «бабів Парасок і Палажок...» Звичайно, модернізованого міського типу» [3, с. 32].

Постійна відсутність грошей на трамвай вимагала пересуватись містом пішки. Тому відвідувати вечірні заходи було незручно та небезпечно. Так, одного разу Докія залишилась до кінця вистави театру «Березіль» (постановка Леся Курбаса «Гайдамаки»). Дівчина була змушена ночувати на сходах невідомого дому. Таким чином, вона як ніхто інший розуміла всю складність пошуку ночівлі у Києві 1920-х рр.

Ще однією вічною проблемою студентів був голод, особливо у 1920–1921 рр. Дещо покращилась ситуація з 1922 р., коли були запроваджені продовольчі пайки для студентів, що отримували стипендію чи направлялись на навчання профспілками або комсомольськими організаціями без стипендії [12, с. 116]. Інші були змушені заробляти гроші на продукти самостійно чи привозити з дому.

Їжі, яку привозили з дому, вистачало на кілька днів чи тижнів. «Привезені з дому харчі, дуже скоро пройшли, – та й що я привезла? Хліб, цибулю, гречану крупу, якої не було на чому зварити, не було де ... лизала цукор і крупу, щоб втишити голод. Муку я міняла в пекарні на хліб» [2, с. 162]. Деякі студенти, маючи картки Американської організації надання допомоги голодуючим (АРА), користувалися їдальнею останньої. Там давали суп, котлети із квасолевим гарніром і какао. Такою карткою володіла одна із подруг Докії Гуменної Мотря Мельник. Вона іноді брала із собою Докію та розділяла навпіл свій обід із нею. Після переїзду у гуртожиток «КУБУЧ» право користуватись їдальнею АРА отримала й письменниця.

АРА розпочала свою роботу в УСРР з метою організації допомоги голодуючим наприкінці 1921 – на початку 1922 рр., та, за спогадами Гуменної, також прислала одяг і взуття. А для фінансово обмежених студентів «...одяга тоді була найбільшою міною цінністю» [2, с. 162].

Одяг відігравав роль візитної картки представників різних соціальних станів. Колишніх військових викривали «кожушки всіх кольорів, свитки, чемерки, смушкові високі та притоптані шапки, будьонівки з гострим однорогом, низенькі кубанські шапки, солдатські шинелі, галіфе...», панночок – «наймодніші етерні суконочки, ... в вишиваних блузках з косами на голові вінком», пролетарського студента – «мальовничий, латаний-перелатаний всіма можливими латками рожевий кожушок, до того ж ще й роздертий» [2, с. 154]. Сама ж Докія була змушена обходитись однією мішковою спідницею, яку пізніше замінила сатиною, сірою туалъденевою блузою з чорною краваткою, а зимою поверх цього одягала короткий кожушок. Та з часом кожен із перелічених ставав схожим один на одного, набирали міського вигляду.

Такі умови життя та побуту, як правило, призводили до послаблення здоров'я студентів. Однією із найпоширеніших хвороб був туберкульоз. 65 % студентів Києва мали цей діагноз [12, с. 117]. Багато молодих людей помирали від зазначеної хвороби. Такий випадок змальовує й Гуменна у творі «Сосна чекає чуда»: дівчина проти волі матері, але сповнена романтики боротьби за знання, за науку, за краще завтра своє і свого народу [5, с. 3], виїжджає на навчання до міста, де змушена жити у підвалі «...а хата її уся вогка, стіни поцвіли, бо то ж підвал» [4, с. 14], відповідно не мала належного лікування й догляду, тому помирає. Та й сама письменниця довгий час страждала на сухоти.

Також спостерігались епідемії різних типів тифу та сифілісу. Поширенню останнього сприяли низький рівень життя студентів, недосконала гігієна та розваги у гуртожитках [12, с. 117]. Однією із розваг студентів гуртожитків був «...звичай що по неділях до нас хтось приходив...» [2, с. 195], «ми влаштували вечірку в нашій 19-й кімнаті» [2, с. 213]. Невід'ємними атрибутами цього звичаю були алкоголь, хлопці та залицяння. Такі вечори у житті Докії Гуменної закінчувались фразами на зразок: «Ночувала Наталя не в нас, а в Шмигельського» [2, с. 213].

Поширенню венеричних хвороб сприяла проституція. Це явище не оминуло увагою й письменниця, яка певний час зі своєю подругою ділила кімнату в гуртожитку із повією: «Це, повія, – прямо сказала Василина. – Вона вчиться в Театральному технікумі... ми ділили з нею кандьор і галушки та дещо з нашої одежі» [2, с. 177]. Такі випадки не були поодинокі, тому з 1924 р. розпочалась боротьба з проституцією шляхом збільшення гуртожитків та місць у них, розселення чоловіків та жінок, встановлення контролю за особами, що схильні до проституції. Проти цього явища виступили й студенти, які вимагали покращення житлово-комунальних умов та працевлаштування малозабезпечених студенток [12, с. 117]. Зокрема, Докія та Василина, поселивши в своїй кімнаті повію, сподівались, що з їх допомогою «вона стане на чесний шлях» [2, с. 177]. На жаль, їх сподівання перевиховати дівчину не оправдалися.

Поширеними на той час серед студентської молоді були такі хвороби, як малокрів'я, рахіт, шлунково-кишкові розлади та інші [12, с. 117].

Ті, хто оминув низку важких захворювань, страждали від постійного недоїдання та фізичного виснаження. Як згадує Д. Гуменна про середину основного курсу: «З наближенням весни та весною я зовсім охляла і вже не розуміла, що на лекціях читали професори. Ходила – ледве волокла ноги... прийду у неділю до Коберників, та нагодують» [2, с. 165]. Таке навчання призводило до погіршення якості освіти та навіть до повторних курсів.

Паралельно із погіршенням фізичного здоров'я спостерігались психологічні проблеми. Поширювались ослаблення пам'яті, неврастенія та психічні розлади, збільшувалась кількість самогубств серед молоді, а командно-адміністративна система Радянського Союзу знищувала в людині особистість. Жахливе матеріальне становище породжувало песимістичні настрої серед молодих людей. Гуменна, захворівши на мокрий плеврит та потрапивши у лікарю, згадувала: «...щодня міряли температуру. Ніяких ліків, процедур ... Простирали міняти не належалось ... Атмосфера безнадійности... Я

Д. Сачко. Докія Гуменна: життя радянської студентки 1920-х рр.

вже приготувалась померати» [2, с. 218]. До цього додавалася проблема сприйняття дійсності та життя у ній «...я не могла наслідувати ідеологію батька [куркуля] і не могла примирити її з ідеологією київської пролетарської студентки, але все більше і більше була мене по голові кричуща розбіжність між дійсністю і тим, що щодня писалося в газетах, що настирливо вносила у вуха пропаганда навколо» [2, с. 219].

Справжнім жахом для багатьох студентів 1920-х рр. стали систематичні «чистки» студентського складу. Їх основна мета – розвантажити переповнені навчальні заклади, виявити і відрахувати небажаних для нової влади студентів [10, с. 136]. «Нетрудовий елемент, всякі там попівни, офіцерські синки, діти поліцаїв чи куркулів, торговців – нещадно викидаються з пролетарського вишу», – згадує Докія. Вона, як дочка колишнього куркуля, мала брехати комісії, що її батько – селянин, має 6 десятин землі, та показувати фіктивну картку члена Комітету незаможних селян «з усіма печатями й підписами» [2, с. 161]. Такими незаконними методами діяли й інші: підкупамі – діти мануфактуристів, знайомствами – попівни та куркульки, демонстрацією підроблених документів – усі, хто міг їх дістати.

Згадані заходи очищення вищих навчальних заходів від шкідників радянському суспільству відбувались систематично протягом навчального року. Вони досить негативно впливали на психологічний стан студентів, ставали причиною неврозів та депресій: «Цю брехню мусіла я підтверджувати на чистках зовні спокійно, а в душі з вічним гнівом. Я її ненавиділа, і вона, мабуть, була першопричиною найчорнішої депресії» [2, с. 161].

Життя студентів 1920-х включало в себе не лише жахливі матеріально-побутові проблеми, відвідування занять, роботу після навчання, розваги по кімнатах у гуртожитках та чистки. Кожен, при бажанні, міг знайти чим зайняти свій вільний час. Для Докії порятунком від побутових проблем та іноді нудного навчання були всі доступні та цікаві молодій сором'язливій дівчині розваги. По-перше, вона пішла співати у об'єднаний студентський хор під керівництвом

композитора, хорового диригента Григорія Вірьовки. По-друге, не пропускала будь-які виступи і лекції І. Еренбурга, С. Єфремова, М. Рильського, М. Драй-Хмари, О. Бурггардта, М. Зерова, П. Тичини, С. Пилипенка, В. Сосюри та інших, відвідувала засідання Математичної, Археологічної, Літературознавчої комісії, із захватом слухала доповіді учасників, зазвичай не розуміючи їх суті. Самостійно додатково проробляла навчальні курси та теми в бібліотеці («Політекономію», «Діалектичний матеріалізм і т.д.). По-третє, намагалася не пропускати літературних вечорів, концертів капели «Думка» під керівництвом хорового диригента Нестора Городовенка, захоплювалась театром. Але головним переломним моментом у житті письменниці стала зустріч із Сергієм Пилипенком та вступ 20 січня 1924 р. до спілки селянських письменників «Плуг». Вона не пропускала жодної недільної зустрічі членів «Плугу», не дивлячись на те, що її звинувачували у «втечі від дійсності», «безхребетності», «безідейності», у «небезпечному аполітизмі» [2, с. 188].

Важливою складовою студентського буття виступала громадська діяльність. «Одна з головних рис пролетарського студента – громадська активність... про громадську роботу питають у всіх анкетах» [2, с. 172] – так розпочинає свою розповідь про свою невдалу промову перед жителями Жашкова майбутня письменниця. Студенти намагалися підняти загальний рівень населення шляхом читання лекцій, доповідей, проведення бесід, організації бібліотек, гуртків, влаштування свят, екскурсій [6, с. 16].

Життя Докії Гуменної, що знайшло детальне відображення в її творчості, є яскравим прикладом існування типового студента 20-х рр. ХХ ст. у Радянському Союзі Письменниця в свій час відчула щастя отримати вищу освіту в Київському інституті народної освіти, однак пропустила крізь себе та у подальшому детально змалювала всі негативні сторони життя радянського студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк Т. Особливості розвитку вищої освіти в Україні в 1920-х – 1930-х роках ХХ ст. / Т. Антонюк // Українознавчий альманах / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – Вип. 8. – С. 198–201.
2. Гуменна Д. Дар Евдотеї : Іспит пам'яті. Кн. 1. / Д. Гуменна. – К. : Дніпро, 2004. – 517 с.
3. Гуменна Д. Кімната з примусом / Д. Гуменна // Чотири сонця / Д. Гуменна. – Нью-Йорк : Слово, 1969. – С. 31–15.
4. Гуменна Д. Сосна чекає чуда / Д. Гуменна // Куркульська вілія. Збірка новель / Д. Гуменна. – Зальцбург : Нові дні, 1946. – С. 12–15.
5. Костюк Г. На перехрестях життя та історії : До 70-річчя життя і 50-річчя літературної діяльності Докії Гуменної / Г. Костюк // Сучасність. – 1975.– № 3. – С. 52–71
6. Лаврут О. Студентство Радянської України в 20-ті роки ХХ ст. [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. Наук : 07.00.01 – історія України / О. Лаврут. – Донецьк, 2004. – 20 с.
7. Національний музей літератури України, М – 1297, 1 арк.
8. Прилуцький В. Повсякденне життя студентів / В. Прилуцький // Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – № 1. – С. 79–107.
9. Прилуцький В. Побут студентів в УСРР в 1920-х рр. / В. Прилуцький // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. – № 15.– С. 85–107.
10. Рябченко О. Житлові умови студентів Радянської України у 1920–1930-ті роки / О. Рябченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип. 36. – С. 134–140.
11. Рябченко О. Студенти радянської України 1920–1930-х років : практики повсякденності та конфлікти ідентифікації : монографія / О. Рябченко ;

Харківська національна академія міського господарства. – Х. : ХНАМГ, 2012. – 456 с.

12. Хоруженко Х. Стан здоров'я студентів УСРР у 1920-ті роки / Х. Хоруженко // Схід. – 2014. – № 2 (128). – С. 116– 119.

В статье на основе материалов художественных произведений и воспоминаний украинской писательницы Докии Гуменной рассматриваются характерные черты быта и особенности обучения украинского студенчества 20-х гг. XX века. Основное внимание уделяется анализу бытовых проблем и ученому процессу. Раскрывается влияние идеологической работы среди студенческой молодежи на формирование мировоззрения и состояние психического здоров'я последних.

Ключевые слова: Докія Гуменна, студенчество, бытовые проблемы, высшее образование.

This article is devoted to the peculiarities of life and learning Ukrainian students 1920 on memories Ukrainian writer Dokija Humenna. The main attention is paid to the analysis reflect domestic problems and the learning process. It reveals the impact of ideological work among young people at the institute student identity formation and its psychological health.

Keywords: Dokija Humenna, students, domestic issues, higher education.